

Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка

Навчально-науковий інститут педагогіки і психології

Кафедра психології

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Навчально-наукового Інституту
педагогіки і психології

проф. С.М. Кондратюк

(підпис) (ініціали та прізвище)

« 28 » серпня 2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Політична психологія

(назва навчальної дисципліни)

галузь знань 05 соціальні та поведінкові науки

(шифр і назва галузі знань)

спеціальність 053 психологія

(шифр і назва)

освітня-програма Практична психологія першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти

Мова навчання українська

Погоджено науково-методичною комісією
НН Інституту педагогіки і психології
«28»серпня 2020 р

Голова к. психол. н., доц. Тарасова Т.Б.
(ПБ, науковий ступінь, вч. звання)

Суми – 2020

Розробники:

1. Вертель Антон Вікторович, к. філос. н., доцент, доцент кафедри психології.

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри психології
Протокол № 1 від «27» серпня 2020 р.

Завідувач кафедри

Кузікова С. Б., д. психол. н., професор

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни		
		денна форма навчання	заочна форма навчання	
Кількість кредитів – 4	бакалавр	вибіркова		
		Рік підготовки:		
4-й		4-й		
Семестр				
Загальна кількість годин – 120		7-й	7-й	
		Лекції		
		28 годин	4 години	
		Практичні, семінарські		
		26 годин	6 годин	
		Лабораторні		
		-	-	
		Самостійна робота		
		64 години	108 годин	
		Консультації:		
		2 години	2 години	
		Вид контролю: залік		

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Політична психологія» є розкриття психологічних закономірностей політичної діяльності. Сприяти професійній підготовці фахівців, яка була б адекватною до сучасних вимог суспільства, процесів гуманізації та гуманітаризації притаманних йому.

Основні завдання вивчення дисципліни «Політична психологія» – сформувати у студентів політичну свідомість, політичні якості, політичну волю, прагнення до постійного самовдосконалення і творчості в різних політичних сферах людської діяльності.

Ознайомити студентів з закономірностями протікання психічних процесів і явищ у політиці; основними поняттями і категоріями політичної психології; політичною соціалізацією особистості; прийомами пропагандистського впливу на людей; використання засобів масової комунікації в рішенні політичних задач; основами формування іміджу політичних партій та їх лідерів; прогнозування політичної активності й особистісних якостей політичних лідерів.

2. Передумови для вивчення дисципліни

Курс «Політична психологія» вимагає актуалізації міждисциплінарних знань із, «Загальної психології», «Філософії», «Соціальної психології», «Психодіагностики», наявності сформованої загальнопсихологічної бази знань.

3. Результати навчання за дисципліною

Очікувані результати навчання навчальної дисципліни	
Після успішного вивчення навчальної дисципліни студент зможе:	
PH1	Знати основні поняття і методи політичної психології; історичний розвиток політичної психології закордоном і на вітчизняних теренах.
PH2	Оволодіти принципами організації політико-психологічних досліджень; розуміти психологічні закономірності політичної взаємодії та політичної соціалізації; знати підходи до вивчення індивідуальних особливостей політичних лідерів.
PH3	Визначати, аналізувати та пояснювати психічні явища, механізми функціонування і прояви політичних феноменів.
PH4	Уміти самостійно науково досліджувати психологічні явища в політиці, планувати, організовувати, проводити, користуючись існуючими методиками, дослідження в галузі політичної взаємодії, аналізувати та осмислювати їх результати.
PH5	Вміти аналізувати сутність та зміст механізмів міжполітичної взаємодії та керувати ними; використовувати отримані знання для розуміння причин і прогнозування результатів політичної поведінки людини, яка обумовлена політичною свідомістю та самосвідомістю.

4. Критерії оцінювання результатів навчання

Шкала ЄКТС	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
А	<p>Надаються повні і змістовні відповіді на всі теоретичні питання курсу. Студент демонструє знання матеріалу, його розуміння, орієнтацію в широкому полі питань з політичної психології, знайомство з сучасною науковою літературою. Відповіді на додаткові запитання чіткі, правильні, показують знання та ерудицію студента.</p> <p>Практичні та самостійні завдання виконано в повному обсязі, дано відповіді на всі питання. Матеріал, викладено логічно, послідовно, без помилок, при цьому виявлено здатність студента диференціювати, інтегрувати знання. Студент вільно формулює висновки та узагальнення, самостійно застосовує знання в конкретних ситуаціях вирішення політико-психологічних проблем.</p>
В	<p>Надається достатньо повна і змістовна відповідь на всі запитання курсу. Студент показує знання і розуміння матеріалу, знайомство з основною науковою літературою з проблем політичної психології. Відповіді на додаткові питання загалом вірні. Наявні несуттєві зауваження та незначні помилки у виконанні запропонованих завдань.</p>
С	<p>Матеріал викладається логічно, послідовно. У роботі зі складання реферативних повідомлень або оформлення презентації є незначні помилки, при цьому студент не знає деяких визначень з предмету, але може диференціювати, інтегрувати знання.</p>
Д	<p>Відповіді на теоретичні питання курсу викладені уривчасто, знання основних тем є поверховим. Відповіді на додаткові питання не завжди правильні, формальні та поверхові. Не дотримано вимог щодо змісту та оформлення завдань з практичних занять. Завдання виконано у повному обсязі, проте наявні суттєві помилки та недоліки.</p>
Е	<p>Теоретичні питання розкрито не повністю. Студент знає і розуміє тільки основний матеріал, який викладає спрощено і неповно, припускається окремих суттєвих помилок. При відповідях на запитання щодо опанування програми студент відчувається невпевнено, збивається, припускається помилок, не має потрібних знань.</p>

F	Студент надає відповіді із суттєвими помилками, демонструє поверхове знання і розуміння основного матеріалу, спрощено і непослідовно та механічно викладає матеріал з допущенням істотних помилок. Студент допустив помилки при складанні реферативних повідомлень, в оформленні презентації.
FX	На запитання студент не може дати задовільних відповідей, припускається грубих помилок або характер відповідей дає підставу стверджувати, що особа неправильно розуміє зміст матеріалу. Повна невідповідність змісту роботи вимогам або робота запозичена, підготовлена не самостійно. Курс не опановано, необхідне його повторне проходження.

Розподіл балів

Поточний контроль						Разом	Сума
РОЗДІЛ 1			РОЗДІЛ 2				
Т 1.1	Т 1.2	Т 1.3	Т 2.1	Т 2.2	Т 2.3	60	100
Поточний контроль							
10	10	10	10	10	10		
Контроль самостійної роботи						40	
10	5	5	5	5	10		

Т 1.1, Т 1.2 ... Т 2.3 – теми розділів

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90 – 100	A	відмінно
82 - 89	B	добре
74 - 81	C	
64 - 73	D	
60 - 63	E	задовільно
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

5. Засоби діагностики результатів навчання

Поточний та підсумковий контроль проводяться відповідно до вимог Положення «Про порядок оцінювання знань студентів у Європейській кредитно-трансферній системі (ЄКТС) організації освітнього процесу», затвердженого вченою Радою СумДПУ імені А. С. Макаренка (протокол №7 від 23.02.2015). Для поточного контролю використовуються форми: опитування та виступи на практичних заняттях, активна участь в обговоренні теоретичних питань, тестування за розділами, підготовка презентації з проблемних питань дисципліни.

Семестровий контроль – залік.

6. Програма навчальної дисципліни

7.1. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Особливості політичної психології як науки.

Тема 1.1. Політична психологія як наука.

Політика як соціальне явище. Феномен політизації суспільного життя. Вплив політики на психологію людини і демократичної державності і формування громадянського психологізація політичного життя.

Об'єкт і предмет політичної психології, її міждисциплінарний характер. Структура політичної психології. Теоретичний та емпіричний рівні політичної психології. Понятійно-категоріальний апарат політичної психології. Основні функції політичної психології та її значення і роль в оптимізації політичної діяльності. Система методів політичної психології: структурно-функціональний, системний, порівняльний, логічний, історичний, конкретно-соціологічний, тестування, спостереження, експеримент, фактор-аналіз, екстраполяція, психобіографічний, ігровий, біхевіоризм та інші.

Становлення і основні етапи розвитку політичної психології. Дослідження проблем співвідношення особи і влади, місця людини в політиці в працях Платона, Арістотеля, Сенеки, Макіавеллі, Т. Гоббса, Г. Гегеля та інших мислителів минулого. Політико-психологічні праці Г. Лебона, Г. Лассуела, З. Фрейда, Е. Фромма, В. Парето, Г. Моска та інших політологів і психологів XIX і XX ст.ст. Оформлення політичної психології як самостійної галузі знань і науки. Створення відділення психології в Американській асоціації політичних наук (1968 р.) і створення Міжнародного товариства політичної психології (1978 р.). Видання в 1978 р. «Інструкції з політичної психології» за редакцією Дж. Кнутсона. Дослідження проблеми політичної психології в колишньому СРСР та в незалежній Україні.

Тема 1.2. Політична свідомість.

Суть політичної свідомості та її місця в системі соціокультурних факторів, що детермінують характер і спрямованість політичного життя. Структура політичної свідомості. Гносеологічні рівні політичної свідомості: емпіричний і теоретичний, буденний і науковий, соціально-психологічний та ідеологічний. Співвідношення політичної психології та політичної ідеології. Емоційно-психологічні аспекти політичної свідомості.

Суб'єктна структура політичної свідомості. Політична свідомість особи, соціальної групи та суспільства. Феномен роздвоєння індивідуальної та суспільної свідомості і його залежність від політичних реалій. Політична самосвідомість як стрижень політичної психології, основа політичного самовизначення. Психологія політичного мислення.

Типологія політичної свідомості. Деформація політичної свідомості на ґрунті тоталітаризму та авторитаризму і проблеми формування політичної свідомості демократичного типу. Основні напрями, методи і засоби формування демократичної політичної свідомості. Значення політичних ідеалів, символів та традицій для розвитку політичної свідомості. Характеристика розвитку та стану політичної свідомості в Україні. Роль і значення політичної свідомості для процесів державотворення.

Тема 1.3. Психологічні аспекти політичної культури.

Політична культура як органічна частина загальної культури суспільства. Суть політичної культури як соціального явища і якісного рівня політичних знань, оцінок, переконань і діяльності громадян та політичних інститутів, цивілізованості політичного життя в цілому. Структура політичної культури та її основні елементи: політичні знання, політичні переконання, культура політичної діяльності і культура функціонування політичних інститутів.

Типологія політичної культури та її основні критерії. Суб'єктні типи політичної культури: політична культура особи, соціальних груп, класів, націй, суспільства в цілому. Політичні субкультури. Тоталітарний і демократичний типи політичної культури та їх психологічна характеристика. Політичні установки і стереотипи.

Основні напрями формування демократичної політичної культури. Політична соціалізація: суть та її етапи. Психологічні аспекти вивчення і запозичення зарубіжного досвіду для формування демократичної політичної культури і небезпека його копіювання, механічного і некритичного впровадження. Психологічні проблеми ставлення до політичної культури минулого. Політичні аспекти подолання рецидивів тоталітарної політичної культури і становлення політичної культури демократичного типу в умовах

ідеологічного плюралізму і багатопартійності. Психологічні особливості формування політичної культури в Україні і її стан в сучасних умовах. Актуальні проблеми оновлення і розвитку політичної культури України в контексті реалій її перехідного стану і процесу переоцінки цінностей.

Розділ 2. Політична соціалізація. Психологічні особливості лідерства.

Тема 2.1. Політична психологія особистості.

Політична соціалізація: становлення особистості. Індивід, індивідуальність, особистість. Поняття політичної соціалізації. Механізми політичної соціалізації на всезагальному, соціально-психологічному та індивідуально-психологічному рівнях. Основні вікові стадії політичної соціалізації та їх особливості. Генезис політичної свідомості і політичного мислення по Дж. Адельсону: вісім основних новоутворень у віці 11-18 років. Основні системи політичної соціалізації: цілеспрямована соціалізація; стихійна соціалізація, самовиховання і самоосвіта. Результати політичної соціалізації: політична активність, політична пасивність, політичне відчуження особистості.

Визначення політичної участі. Особливості політичної участі в авторитарному, тоталітарному і демократичному суспільствах. Основні мотиви політичної участі. Політична участь і поведінка. Політичне лідерство як психологічний феномен. Лідери трьох рівнів: лідер малої групи, лідер суспільного руху, партії; політичний лідер. Специфіка лідерства на різних рівнях. Політичний лідер і його функції. Психологічні особливості лідерства. Особа політичного лідера: основні риси і якості, інтелектуальні дані і компетентність, організаторські властивості, моральні якості. Психологічні аспекти формування і особливості функціонування політичної еліти. Характеристика політичної еліти сучасної України.

Тема 2.2. Психологія малих груп в політиці.

Група як суб'єкт політики. Особливості малих груп в політиці. Основні типи і типології малих груп. Спрямованість основних дій групи. Рівень групової узгодженості групи. Власні цілі групи. Особливості групової свідомості та самосвідомості. Внутрішня структура групи. Загальна ефективність групової діяльності. Політико-психологічні типології.

Етапи формування малих груп в політиці: етап «номінальної групи», етап «асоційованої групи», етап «кооперативної групи», етап «корпоративної групи», етап колективу. Внутрішні механізми становлення політичної групи: знайомство, поява первинних мікрогруп, консолідація групи. Лідер і критерії формування малих груп в політиці: принцип єдності поглядів і переконань, компетентності, особистої відданості лідеру. Феномен «команди» в політиці.

Основні варіанти «команд» в історії: родоплеменні «команди»; опричнина; «компанія»; «команда» на основі фаворитизму; «негласний комітет»; «міністерство талантів»; «тайне товариство», «мозковий трест». Закон «трех команд» лідера: статика і динаміка. «Парадокс лідера» і його варіанти.

Тема 2.3. Психологія великих груп в політиці.

Політична психологія великих груп. Буденна групова психологія. Групова свідомість. Групова ідеологія, її структура: цінності, норми і зразки поведінки. Рівні розвитку спільності великих груп: «зовнішньо-типологічний», «внутрішньо-ідентифікаційний», «солідарно-дієвий». Діалектика розвитку групової самосвідомості: «група в собі», «група для себе», «група для інших».

Сутність і особливості соціально-етнічних відносин. Взаємозв'язок етнічного, національного і соціального та їх роль у суспільно-політичному житті. Психологічні аспекти національного питання і етнонаціональної політики. Основні види національно-етнічних груп: рід, плем'я, народ, нація, національність, раса, етнос. Національний характер. Визначення, джерела і формування національного характеру. Структура національного характеру: національний темперамент, національні емоції, національні почуття, національні упередження. Дослідження національного характеру.

Національна свідомість. Буденна національна свідомість. Її структура та динамічність. Теоретична національна свідомість. Національна самосвідомість і український менталітет. Генезис національної самосвідомості. Національно-етнічні стереотипи. Об'єктивні і суб'єктивні основи національної самосвідомості.

Політична психологія великих груп. Буденна групова психологія. Групова свідомість. Групова ідеологія, її структура: цінності, норми і зразки поведінки. Рівні розвитку спільності великих груп: «зовнішньо-типологічний», «внутрішньо-ідентифікаційний», «солідарно-дієвий». Діалектика розвитку групової самосвідомості.

Національний характер. Визначення, джерела і формування національного характеру. Структура національного характеру: національний темперамент, національні емоції, національні почуття, національні упередження. Дослідження національного характеру. Національна свідомість. Буденна національна свідомість. Її структура та динамічність. Теоретична національна свідомість. Національна самосвідомість і український менталітет.

7.2. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Всього	у тому числі				Всього	у тому числі			
		Лекції	Практичні	Консультації	Самостійна робота		Лекції	Практичні	Консультації	Самостійна робота
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЯК НАУКИ										
Тема 1.1. Політична психологія як наука	20	5	4	1	10	20	1	1	-	18
Тема 1.2. Політична свідомість	21	5	5	-	11	20	1	1	-	18
Тема 1.3. Психологічні аспекти політичної культури	20	5	4	-	11	20	-	1	1	18
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРСТВА										
Тема 2.1. Політична психологія особистості	20	5	5	-	10	20	1	1	-	18
Тема 2.2. Психологія малих груп в політиці	19	4	4	-	11	20	1	1	-	18
Тема 2.3. Психологія великих груп в політиці	20	4	4	1	11	20	-	1	1	18
Усього годин	120	28	26	2	64	120	4	6	2	108

Теми лекцій

№/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Політична психологія як наука	5	1
2	Політична свідомість	5	1
3	Психологічні аспекти політичної культури	5	-
4	Політична психологія особистості	5	1
5	Політична психологія особистості	4	1
6	Психологія великих груп в політиці	4	-
Разом		28	4

Теми практичних (семінарських) занять

№/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Політична психологія як наука	4	1
2	Політична свідомість	5	1
3	Психологічні аспекти політичної культури	4	1
4	Політична психологія особистості	5	1
5	Політична психологія особистості	4	1
6	Психологія великих груп в політиці	4	1
Разом		26	6

Самостійна робота

№/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Політична психологія як наука	10	18
2	Політична свідомість	11	18
3	Психологічні аспекти політичної культури	11	18
4	Політична психологія особистості	10	18
5	Політична психологія особистості	11	18
6	Психологія великих груп в політиці	11	18
Разом		64	108

8. Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Головатий М. Ф. Політична психологія: підручник. Київ: ЦУЛ, 2009. 400 с.
2. Головатий М. Ф. Мистецтво політичної діяльності: навч. посібник для студ. вищ. навч. Закладів. К.: МАУП, 2002. 175 с.
3. Гуревич П. С. Политическая психология: учебник для бакалавров М.: Юрайт, 2013. 565 с.
4. Козлов В. В., Новиков В. В., Гришин Е. В. Политическая психология: учебное пособие для вузов. СПб.: Санкт-Петербургский гуманитарный Университет профсоюзов, 2010. 458 с.
5. Лозинський О. М. Політична психологія: навчальний посібник 3-є вид., доповнене, випр. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 228 с.
6. Матвеев С. О., Добродум О. В., Димова А. В., Матвеев С. О. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: ЦУЛ, 2003. 216 с.
7. Ольшанский Д. В. Политическая психология СПб.: Питер, 2002. 576 с.
8. Політична психологія: навч. посібник / за ред. С. О. Матвеева. К.: ЦУЛ, 2003. 215 с.
9. Політична психологія: конспект лекцій до навчального модуля / М. М. Логунова (уклад.); Українська Академія держ. управління при Президенті України. К.: УАДУ, 2002. 64 с.
10. Политическая психология: учеб. пособие / А. А. Деркач, В. И. Жуков, П. Г. Лаптев. М.: Академический проект, 2003. 858 с.
11. Пірен М. І. Основи політичної психології: навчальний посібник. К.: Міленіум, 2003. 418 с.
12. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 384 с.
13. Слюсаревський М. Політична психологія як наука, предмет і проблематика. *Соціальна психологія*. 2009. № 5. С. 3–20.
14. Хомуленко Т. Б., Кузнецов О. І., Юріна Ю. І. Політична психологія: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво «Діса плюс», 2016. 176.
15. Юрій М. Ф., Павлюк В. І. Політична антропологія: навчальний посібник. К.: Дакор, 2008. 408 с.

Додаткові:

1. Андреев А. Л. Политическая психология. М.: Весь Мир, 2002. 240 с.
2. Бандурка А. М., Друзь В. А. Психология власти: Учеб. пособие для вузов. Харьков, 1998. 145 с.
3. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборчі та виборчі технології: навч. метод. Посібник. Київ: Ельга, Ніка-Центр, 2003. 400 с.
4. Вебер М. Политика как призвание и профессия. *Избранные произведения*. М.: Прогресс, 1990. 808 с.

5. Гірник А. М. Основи конфліктології. Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 222 с.
6. Головатий М.Ф. Політична психологія: підручник. 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2009. 400 с.
7. Гошовська В. А., Пашко Л. А. Політичне лідерство: навчальний посібник. К.: НАДУ, 2013. 300 с.
8. Гуревич П. С. Политическая психология: Учебник для бакалавров. М.: Юрайт, 2013. 565 с.
9. Дем'яненко В. М. Політична свідомість українського суспільства в умовах демократичної трансформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. Наук. Київ, 2003. 17 с.
10. Деркач А. А., Лаптев Л. Г. Политическая психология: Учебник для бакалавров. М.: Юрайт, 2013. 591 с.
11. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология: учеб. пособие для высших учебных заведений. М.: Новая школа, 1996. 352 с.
12. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психологічного повсякдення). К.: Либідь, 2001. 334 с.
13. Доценко Е. Л. Психология манипуляции. М.: «ЧеРо» совместно с издательством «Юрайт», 2000. 344 с.
14. Живі архетипи: навчальні матеріали з політ. психології: політ. установки, символізм у політиці. Львів: Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2005. 81 с.
15. Ирхин Ю. В., Котеленец Е. А., Слизовский Д. Е. Проблемы теории и психологии политики: монография. М.: РГГУ, 1996. 224 с.
16. Конфисахор А. Г. Психология власти. 2-е изд., перераб. и доп. СПб.: Питер, 2004. 235 с.
17. Лассуэл Г. Психопатология и политика; пер. с англ. Т. Н. Самсоновой, Н. В. Коротковой. М.: РАГС, 2005. 352 с.
18. Лебон Г. Психология масс Минск: ХАРВЕСТ; М.: АСТ, 2000. 319 с.
19. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии: Учеб. пособие Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 496 с.
20. Ольшанский Д. В. Политико-психологический словарь. М.: Академический проект, 2002. 576 с.
21. Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні: суспільно-політична література / ред. С. Д. Максименко. К.: Український центр політичного менеджменту, 2003. 512 с.
22. Основи політичної науки: Курс лекцій / Б. Кухта, Л. Климанська, А. Романюк та ін.; за ред. Б. Кухти. Львів: Кальварія, 1998. 556 с.
23. Психологія масової свідомості та поведінки / Відповідальний ред. В. О. Васютинський. К.: Док-К, 1997. 163 с.
24. Шайгородський Ю. Роль міфологічної свідомості у розумінні політики. *Політичний менеджмент*. 2007. Спецвипуск. С. 79–87.
25. Шейнов В. Психология лидерства, влияние власти. Мн.: Академия, 2008. 656 с.

26. Шерковин Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов. М.: Мысль, 2000 144 с.
27. Шестопад Е. Б. Политическая психология: хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 2007. 448 с.
28. Шостром Э. Человек-манипулятор. Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации; пер. с англ. Н. Шевчук, Р. Кучкаровой. М.: Апрель Пресс; ЭКСМО-Пресс, 2002. 240 с.
29. Шубін С. П. Психологічні чинники сучасного політичного. *Наукові праці. Політичні науки*. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили. 2002. Вип. 12. Т. 15. 172 с.
30. Шугай М. А. Психологічні умови формування етнічної толерантності. Психологічні перспективи. Луцьк: РВВ «Вежа»; Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 280 с.

**9. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення,
використання яких передбачає навчальна дисципліна
(за потребою)**

1. Підручники з політичної психології.
2. Словники та енциклопедії з психології.
3. Відео наочність.
4. Фрагменти документальних фільмів.
5. Мультимедійні презентації.